
Guía per a la introducció de l'enfocament de drets humans i gènere des de la perspectiva de la justícia global i els objectius de desenvolupament sostenible al currículum d'educació primària.

Elaborada per Enginyeria sense Fronteres
per al Departament de Ciutadania
de l'Ajuntament del Prat de Llobregat

1a edició Desembre 2020

Producció i edició: Programa de Cooperació,
Justícia Global i Pau de l'Ajuntament del Prat

Autores:

Mercè Fargas Clua
Beatriz Felipe Pérez

Coordinació:

Isabel Camon Montblanch
Tècnica Municipal Cooperació,
Justícia Global, Pau i Drets Humans.

Ajuntament del
Prat de Llobregat

Enginyeria
Sense Fronteres

Diputació
Barcelona
xarxa de municipis

Índex

Presentació	3
1. Introducció	4
2. Estructura	5
3. L'aigua com a dret humà	7
3.1. Descripció de la temàtica	7
3.2. Recursos	11
3.3. Proposta d'inclusió en el currículum	14
4. L'emergència climàtica	19
4.1. Descripció de la temàtica	19
4.2. Recursos	23
4.3. Proposta d'inclusió en el currículum	26
5. Model de consum	34
5.1. Descripció de la temàtica	34
5.2. Recursos	40
5.3. Proposta d'inclusió en el currículum	43
Bibliografia	47

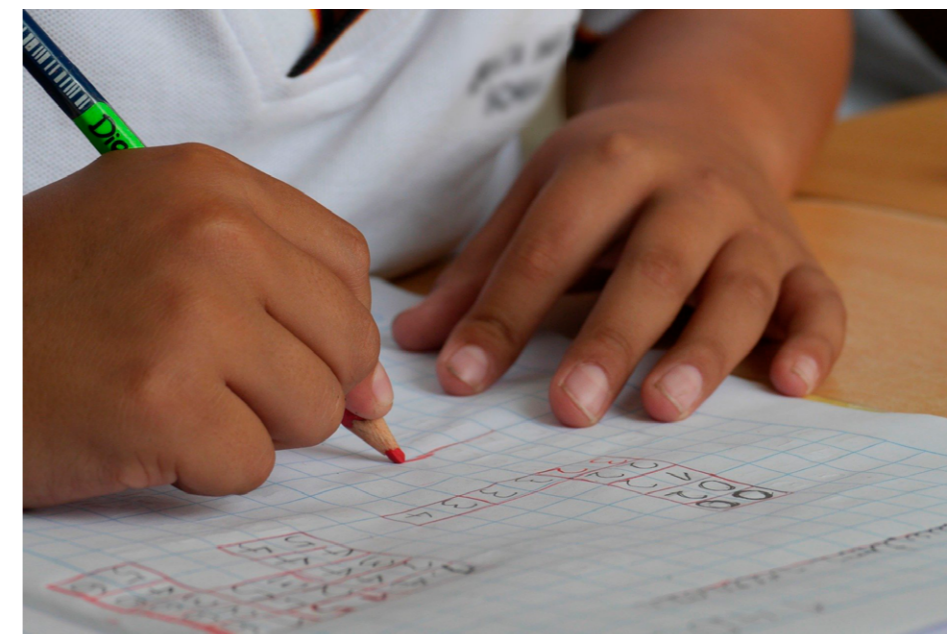
Presentació

Si formes part del professorat d'algun centre docent de primària, tens a les teves mans una guia que pot ajudar-te a donar un enfocament de Drets Humans, Justícia Global, Pau i Drets Humans, a la teva activitat diària i en la programació d'activitats que es desprenen del currículum escolar.

La guia és una iniciativa de l'Ajuntament del Prat de Llobregat, i en concret del departament de Ciutadania, que després dels resultats positius de l'edició encarregada a Enginyeria sense Fronteres, de la "Guia per a la introducció de la justícia global, la igualtat de gènere i els drets humans en el currículum científic tecnològic de secundària obligatòria i en la modalitat de Ciències i tecnologia de batxillerat" ha optat per elaborar una nova guia per a l'etapa de primària.

Partint d'aquesta experiència, la present guia neix amb l'objectiu d'aportar continguts teòrics, criteris, pautes i recursos per incorporar diverses temàtiques en l'educació primària des de la perspectiva de la Justícia Global. Aquesta està dirigida al professorat de primària com un recurs per avançar en la formació proactiva cap a la justícia global. Amb els seus continguts es pretén facilitar l'aplicació de forma transversal dels principis d'igualtat, respecte al medi ambient, cooperació i solidaritat, entre altres, en els ensenyaments propis de l'educació primària.

L'elaboració d'aquesta guia representa una oportunitat per continuar ampliant el seu àmbit d'actuació en activitats vinculades a l'Educació per al Desenvolupament a través de l'educació formal. La cooperació esdevé una eina cabdal per a la consecució d'una societat mundial més justa, que es desenvolupi sense excloure cap persona i que alhora construeixi i posi en pràctica els drets humans fonamentals: econòmics, socials, culturals i ambientals, individuals i col·lectius, a tot el planeta. Creiem que és important que tant el professorat com l'alumnat compreguin que la pobresa i les desigualtats entre els països enriquits i els empobrits, així com entre les persones, no són fenòmens casuals, sinó que hi ha relacions d'interdependència, que s'han d'identificar amb claredat per poder eradicar-les i avançar cap a la justícia global.

1. Introducció

El concepte de (in)justícia global sorgeix del reconeixement del fet que vivim en un món injust i desigual en el qual hi ha desigualtats distributives tant entre països com dins de cada país. L'objectiu amb què neixen les propostes basades en aquest concepte és reduir o erradicar la pobresa i les desigualtats socioeconòmiques entre països, que perpetuen les relacions asimètriques i de dominació i que, al seu torn, alimenten el cercle viciós de la pobresa i de la privació de drets i llibertats (Tamarit, 2016).

Només a través de la sensibilització de la població en aquest concepte podrem caminar cap a un món més just. A través d'aquesta guia, és vol que el professorat i l'alumnat puguin entendre la seva posició privilegiada en un món amb sistemes econòmics i socials injustos i així poder caminar cap a la igualtat i també cap a la defensa dels drets humans i del medi ambient. Aquest coneixement permetrà que arribin a la conclusió de que només existeix un món del que tots i totes en formem part i que les accions que cadascú realitza en el seu dia a dia, com ara les eleccions de consum, tenen conseqüències a nivell global.

Treballar a nivell d'Educació Primària en les temàtiques proposades permet obrir la porta a l'esperit crític i despertar el sentit de justícia global de l'alumnat i, d'aquesta manera, a la resta de població a través de les seves famílies i de les seves amistats. Així doncs, aquesta guia pretén ser un suport a per a l'equip docent per poder incloure contingut amb un enfocament de Justícia Global dins del contingut de cada una de les àrees.

Es tracta d'eines per treballar temàtiques des d'un enfocament diferent, així doncs, algunes dimensions que estan estretament relacionades amb el contingut d'aquesta guia son: personal, interpersonal i social; imaginació i creativitat; dimensió món actual i ciutadania, etc.

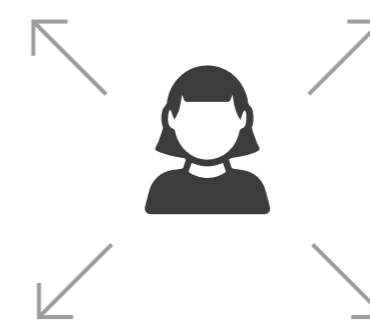
La idea és que aquesta guia suposi per al un recurs senzill i de fàcil ús, que li permeti, en poc temps, conèixer temàtiques clau relacionades amb la justícia global, comptar amb recursos per a aplicar-les a l'aula i saber en quina temàtica concreta del currículum podria introduir-les. En aquest sentit, creiem que el professorat pot tractar aquestes temàtiques a l'aula de la següent manera:

1. Formació del professorat sobre la problemàtica.

2. Abordatge de la temàtica a partir d'una realitat propera, per a l'alumnat, que pugui entendre, localitzar i ubicar en la vida real.

4. Debat per entendre que la situació personal no és universal i reflexió sobre les conseqüències de les desigualtats.

3. Treball de cada temàtica. Conceptes clau.

2. Estructura

La guia es divideix en tres temàtiques concretes: Aigua com a dret humà, emergència climàtica i model de consum tecnològic. Cada temàtica inclou una descripció i la relació amb quatre enfocaments concrets:

Justícia global

Planteja un marc d'anàlisi més ampli i complet que aquell que se centra en la dicotomia nord-sud i en la linealitat en el desenvolupament. Posa de manifest les creixents interconnexions en l'àmbit global i, per tant, les interferències que les accions produeixen sobre altres pobles i territoris. S'enfoca en els elements estructurals que generen injustícies i promou la transformació de les relacions de poder que potencien les desigualtats (Ajuntament de Barcelona, 2018).

Perspectiva de gènere

Ens porta a reconèixer que, històricament, les dones han tingut oportunitats desiguals en l'accés a l'educació, la justícia i la salut, i encara avui amb millors condicions, segons la regió en la qual habitin, les seves possibilitats de desenvolupament continuen sent desiguals i inequitatives. També és una categoria analítica que qüestiona els estereotips i elabora nous continguts que permeten incidir en l'imaginari col·lectiu d'una societat al servei de la igualtat i l'equitat.

Drets humans

Són aquelles llibertats i drets bàsics que, d'acord amb diverses filosofies o fonamentacions, tota persona posseeix pel mer fet de la seva condició humana per garantir-li una vida digna, independentment de quin sigui el dret positiu vigent i de factors particulars, com el seu estatus, ètnia o nacionalitat. La Declaració Universal dels Drets Humans, de 1948, va ser només el primer pas per al reconeixement d'una sèrie de principis inherents a la condició humana. A poc a poc el concepte drets humans es va anar ampliant fins a tenir nous significats. Així, van començar a tenir-se en compte, els de caràcter econòmic, social i cultural, ambiental, etc.

2. Estructura

A més a més , cada temàtica es relaciona amb els Objectius de Desenvolupament Sostenible (ODS). El setembre de 2015 els Estats membres de l'Assemblea General de les Nacions Unides van adoptar l'Agenda 2030 de Desenvolupament Sostenible. Aquesta Agenda va entrar en vigor el 2016 i té una vigència de 15 anys per aconseguir 17 objectius. Els **Objectius de Desenvolupament Sostenible (ODS)** contenen a la vegada 169 metes, mesurables mitjançant 230 indicadors verificables.

També es proposen una sèrie de RECURSOS (tallers, contes, vídeos, jocs, etc.) relacionats amb cada una de les tres temàtiques, adequats a les edats compreses en els cursos de primària que el professorat pot utilitzar per incorporar a la seva activitat docent.

Finalment, es fa una PROPOSTA D'OPCIONS D'INCLUSIÓ D'AQUESTES TRES TEMÀTIQUES AL CURRÍCULUM D'EDUCACIÓ PRIMÀRIA (Decret 119/2015, de 23 de juny, d'ordenació dels ensenyaments de l'educació primària i Ordre ens/164/2016, de 14 de juny, per la qual es determinen el procediment i els documents i requisits formals del procés d'avaluació en l'educació primària).

Objectius de Desenvolupament Sostenible (ODS)

Font: www.un.org

3. L'aigua com a dret humà

3.1. Descripció de la temàtica

L'Observació General núm. 15 de l'any 2002, emesa pel Comitè de Drets Econòmics, Socials i Culturals de les Nacions Unides, va ser el primer document que, a escala internacional, va reconèixer formalment **el dret humà a l'aigua**, i el va definir com: "el dret de tothom a disposar d'aigua suficient (disponibilitat), accessible, assequible, salubre i acceptable, per a l'ús personal i domèstic". Més endavant, la Resolució RES 64/292, de 28 de juliol de 2010, aprovada per l'Assemblea General de les Nacions Unides, va marcar una fita en el reconeixement d'aquest dret, perquè per primera vegada es va reconèixer formalment el Dret Humà a l'Aigua i al Sanejament com un únic dret, necessari per al gaudi ple de la vida i de tots els drets humans, i imprescindible per al benestar de les generacions presents i futures.

Les cinc dimensions per considerar que les persones tenen cobert el Dret humà a l'aigua i al Sanejament són:

- **Disponibilitat**, implica l'abastament d'aigua de forma suficient, contínua i que satisfaci les necessitats bàsiques. S'entén per necessitats bàsiques les destinades per a ús personal i domèstic.
- **Accessibilitat física**, es relaciona amb la proximitat i s'exigeix que la font no es trobi a més de 1.000 metres i 30 minuts d'anada i tornada de la llar (ONU, 2003).

- **Assequibilitat**, es relaciona amb la quota o tarifa d'accés als serveis d'aigua i sanejament i té com a base el principi d'equitat i no discriminació.

- **Qualitat**, és fonamental que l'aigua subministrada compleixi amb estàndards mínims que garanteixin la salut de les persones i la conservació de l'ambient.

- **Acceptabilitat**, implica que tant l'abastament d'aigua com les instal·lacions i el servei que garanteixin el DHAS han de ser compatibles amb les realitats culturals i tradicionals de les comunitats, així com també ha de tenir en compte les necessitats de gènere, cicle vital i privacitat de les persones.

3.1.1. Justícia global

Les dades d'accés a l'aigua i al sanejament són desiguals depenent de la part del planeta. D'aquí la importància de tractar a les escoles la temàtica d'aigua i sanejament amb un enfocament de Justícia Global, per tal de ser conscients, per una banda, de les desigualtats globals existents en aquesta matèria i en segon lloc, els privilegis que té el nostre alumnat, sempre tenint consciència de les problemàtiques que es pateixen a Catalunya en el camp de privatitzacions i disminució de democràcia d'un dret humà fonamental.

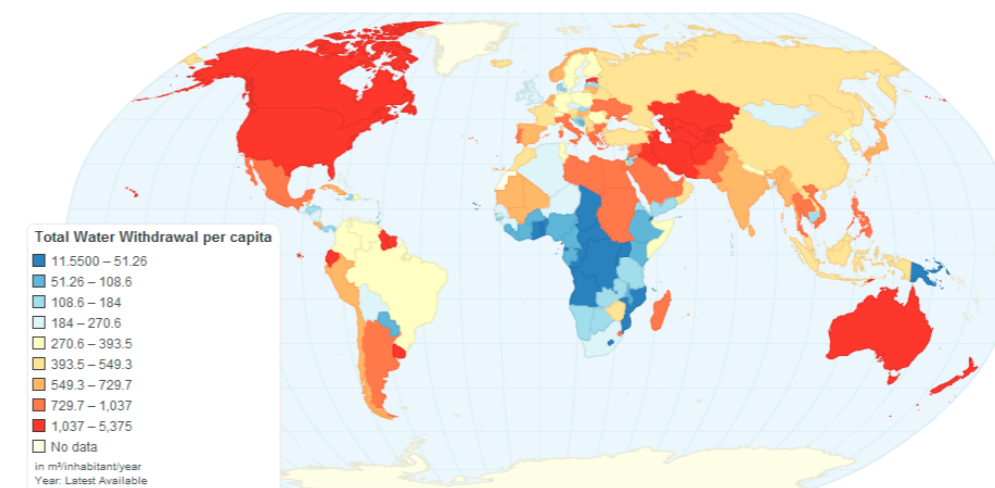
3. L'aigua com a dret humà

En l'actualitat, prop de 2100 milions de persones al món (3 de cada 10) no tenen accés a serveis d'aigua potable gestionats de manera segura a la llar, i més del doble, 4500 milions de persones (6 de cada 10) no tenen accés segur a un sistema de sanejament (OMS, 2017). Com veiem, l'accés a aigua potable segura i sanejament adequat no està garantit ni en tots els països, ni dins de cada país, per igual. Tot i que la tendència mundial és que cada cop més població està accedint a fonts d'aigua bàsica i a sistemes de sanejament millorats, encara existeixen moltes limitacions en la qualitat d'aquesta.

Si bé podem veure la desigualtat en l'accés a l'aigua i al sanejament entre països, també es pot detectar entre zones dins de cada país (rural/ urbana). Segons l'Organització Mundial de la Salut (OMS), dues de cada tres persones amb aigua potable gestionada de forma segura i tres de cada cinc persones amb serveis de sanejament gestionats de forma segura viuen en zones urbanes. Així mateix, **dels 161 milions de persones que utilitzen aigües superficials no tractades** (de llacs, rius o canals de reg), **150 milions viuen en zones rurals** (OMS, 2017). A més de l'accés a l'aigua potable, al 2015 **només un 77% de la població tenia accés a aquest tipus de servei** (OMS y UNICEF, 2015). Cada any moren prop de 1,8 milions d'infants al món com a conseqüència directa de diarrea i altres malalties causades per l'aigua bruta i un sanejament insuficient (PNUD, 2006).

Les desigualtats es donen també en el consum, ja que s'observa una clara disparitat entre els consums mitjans d'aigua per persona i dia entre diferents països, situant-se els més empobrits en la zona més baixa de consum i els més industrialitzats en la part superior.

Consum d'aigua per persona. Font: Chartsbin, 2011

3. L'aigua com a dret humà

3.1.2. Perspectiva de gènere

Les dones de la majoria de cultures tenen una relació ben estreta amb l'aigua potable, ja que és un element fortament relacionat amb activitats que tradicionalment s'han associat a elles, com ara cuinar, rentar la roba, la higiene infantil, etc. D'aquesta manera, quan no hi ha aigua o l'accés és limitat, les responsables de proveir d'aigua a la família són les dones en un 64% dels casos, fet que en molts casos dificulta l'accés a l'escola i a l'educació de les nenes.

Com hem vist, els països empobrits en pateixen les pitjors conseqüències i així trobem que en les zones rurals del Senegal, Moçambic i l'est d'Uganda, per exemple, les dones dediquen al transport d'aigua entre 15 i 17 hores setmanals, i en època seca han de caminar distàncies superiors als 10 quilòmetres. De fet, a l'est d'Uganda les famílies dediquen al voltant de 660 hores anuals a la recollida d'aigua, la qual cosa representa dos mesos complets de treball. A l'Àfrica subsahariana, s'estima que s'hi dediquen al voltant de 40.000 milions d'hores anuals, xifra que representa el treball d'un any per al total de la població activa de França (PNUD, 2006).

Les hores diàries dedicades a aquesta tasca, a part dels costos en la salut que ocasionen, resten hores per poder treballar fora de la casa en cas de les dones o estudiar en cas dels nens i nenes. La matrícula escolar de les nenes incrementa un 15% en les comunitats on hi ha accés a aigua potable i lavabos (WaterAid, 2015). Ara bé, tot i que l'ús de l'aigua potable recau en gran art sobre aquest grup de la població, les dones segueixen estant en minoria quan es tracta de prendre decisions (Salazar y Rodríguez, 2014).

Pel que fa a l'accés de sanejament i higiene, també afecta de diferent manera segons el gènere. Una de cada tres dones a tot el món s'arrisca a patir vergonya, alguna malaltia, assetjament i fins i tot ser atacada per no tenir cap lloc segur on anar al vàter (Unilever Domestos, WaterAid y WSSCC, 2015). La manca d'accés de les noies a un vàter net i segur, sobretot durant la menstruació, perpetua situacions de risc, vergonya i por. Això té impactes a llarg termini sobre la salut de les dones, la seva educació i els mitjans de subsistència als que tenen accés.

Dades per recordar...

El Dret Humà a l'Aigua i al Sanejament té 5 dimensions que s'han de dur a terme per assegurar el compliment d'aquest dret. Encara hi ha molta feina per fer a nivell global:

3 de cada 10 persones no tenen accés a serveis d'aigua potable segurs i 6 de cada 10 no tenen accés a instal·lacions de sanejament gestionades de forma segura.

Com a mínim, 892.000.000 de persones continuen amb la pràctica insalubre de la defecació a l'aire lliure. I 4 bilions de persones no tenen accés a serveis bàsics de sanejament, com lavabos o latrines.

Les dones i les nenes són les encarregades de recollir aigua al 80% de les llars sense accés a aigua corrent.

L'escassetat d'aigua afecta més del 40% de la població mundial i es preveu que aquest percentatge augmenti. Més de 1700 milions de persones viuen actualment en conques fluvials en què el consum d'aigua supera la recàrrega.

Cada dia, al voltant de 1000 nens i nenes moren a causa de malalties diarreiques associades a la manca d'higiene.

3.1.3. Drets humans

Com hem vist, els serveis d'aigua i sanejament són de vital importància per a la consecució d'una vida digna de les persones i els pobles, per això el 90% dels serveis d'aigua en el món són públics (Aigua és Vida, 2015). Tot i així, tal i com s'indica al recent informe del Relator Especial sobre la extrema pobresa i els drets humans, la privatització comporta l'eliminació sistemàtica de mecanismes de protecció dels drets humans, ja que redueix la rendició de comptes que han de portar a terme els Estats en relació amb els drets humans i margina a les persones que es troben en situacions de vulnerabilitat (Guiteres, 2018). Aquells països que gaudeixen d'un accés universal a l'aigua ho han aconseguit gràcies al sector públic.

La gestió de l'aigua a Catalunya es caracteritza pel predomini de la gestió mitjançant concessions a empreses privades o mixtes. La gestió indirecta afecta a més del 80% de la població, encara que hi ha més municipis amb gestió pública que privada (Camps, 2018). Això no sols mostra un cas excepcional en comparació amb Europa o la resta del món on la gestió pública proveeix a una major proporció de la població. Tot i així, a Catalunya es gaudeix d'accés a aigua potable i sanejament, però s'ha de tenir en compte que hauria d'estar a l'abast de tota la població i que no s'hauria de fer negoci d'un servei bàsic en que les persones som usuaris i usuàries responsables, no clients. Tenir consciència del control democràtic d'aquests serveis també ha d'estar dins de les lluites pel ple compliment del Dret Humà a l'Aigua i al Sanejament.

3.1.4. Relació amb els ODS

L'aigua i el sanejament constitueixen un dels Objectius de Desenvolupament Sostenible (ODS) que es van proposar a l'Assemblea General de les Nacions Unides per complir l'any 2030, en concret el ODS 6-Aigua i Sanejament. L'objectiu en concret és: *Garantir la disponibilitat d'aigua i la seva gestió sostenible i el sanejament per a tots.*

Algunes de les paraules de l'objectiu ja ens recorden a les 5 dimensions que s'han comentat anteriorment i en les 6 metes proposades dins d'aquest objectiu es segueixen visualitzant com elements prioritaris com per exemple, es destaca la importància d'arribar al 2030 a l'accés universal i equitatiu o la millora de la qualitat. A més, es treballa per complir-lo sempre amb un fort enfocament de conservació i protecció del medi ambient considerant l'ús eficient dels recursos hídrics, la gestió integrada d'aquests o protegir i tornar a establir ecosistemes relacionats amb l'aigua.

3.2. Recursos

TÍTOL	TIPUS	CICLE	DESCRIPCIÓ	ON PODEM TROBAR-HO?
<i>Descobreix els drets humans amb la Likita</i>	Llibre	Cicle inicial	Activitats com ara sopa de lletres, per introduir la temàtica general de drets humans.	https://fvf-manabadi.org/sites/default/files/2017-08/Guia_Likita_CAT_ACCD.pdf
<i>Abuela grillo</i>	Video	Cicle superior	Curt animat basat en la Guerra de l'Aigua, que va tenir lloc a Cochabamba (Bolívia) l'any 2000 després de la decisió governamental de privatitzar-ne el proveïment i de prohibir la recollida de l'aigua pluvial a la regió.	www.youtube.com/watch?v=AXz4XPuB_BM
<i>Aquapass. My guide on water footprint</i>	Llibre	Cicle inicial i mitjà	Guia en anglès amb moltes activitats que es poden realitzar en aquest idioma o adaptar al català. Dibuixos per sensibilitzar sobre usos de l'aigua, comparatives, etc.	https://waterfootprint.org/media/downloads/AquaPASS_WFN_Final.pdf
<i>Water footprint. Aquapath</i>	Presentació	Cicle inicial, mitjà i superior	Presentació en anglès amb dades sobre la petjada hídrica. Comparatives visuals i entenedores del consum de l'aigua directe i indirecte.	www.waterfootprint.org/media/downloads/WFN_presentation_schools.pdf
<i>Water footprint</i>	Presentació	Cicle inicial, mitjà i superior	Infografia comparativa entre alguns aliments i l'aigua que és necessària per la seva producció.	www.waterfootprint.org/media/downloads/Poster-A3-WaterFootprint-of-Products.pdf
<i>Exploradors de l'aigua</i>	Espectacle de circ	Tots	Aquest espectacle pretén sensibilitzar la població en relació amb la situació de l'aigua al món, la nostra relació amb l'aigua i el seu paper com a agent clau de desenvolupament. A través d'una història amena i teatralitzada, dos exploradors arriben a una terra nova i desconeguda on descobreixen que hi ha un conflicte obert al voltant de l'aigua i treballaran per resoldre'l amb l'ajuda del públic. Durant la resolució del conflicte apareixeran diferents temàtiques associades amb la situació hídrica, com ara la dimensió ambiental de l'aigua, la governança mundial, la pugna pels recursos, el consum responsable o la resolució de conflictes. L'espectacle es desenvolupa a través de diversos gags i arts circenses, amb tècniques de clown, màgia, equilibriste, perxa xinesa i malabars, entre d'altres.	www.circulant.cat/es/los-exploradores-delagua-pessic-de-circ-y-claret-clown/ Escriuiu a: Associació Catalana d'Enginyeria Sense Fronteres; aigua@esf-cat.org

3. L'aigua com a dret humà

TÍTOL	TIPUS	CICLE	DESCRIPCIÓ	ON PODEM TROBAR-HO?
Matito, nova cultura de l'aigua	Espectacle de teatre	Cicle inicial, mitjà i superior	A través del teatre de titelles, la interpretació i la música en directe, es narra la història d'en Matito. El protagonista, que viu en un poble, té una olivera a prop del riu. Malgrat el mal estat progressiu de l'aigua del riu, un empresari vol comprar l'olivera per substituir-la per una roda que extregui tota l'aigua del riu amb l'objectiu de vendre-la. El Matito i la resta de personatges han de decidir entre vendre l'olivera o treballar per una nova cultura de l'aigua.	https://esf-cat.org/matito-nova-cultura-laigua www.youtube.com/watch?v=5fBKDk3SCFQ
Auka y sus amigas	Conte	Cicle inicial	Conte en castellà que explica la història de l'Auka, una petita granota, que juntament la seva amiga Amana, una nena, entrenen un viatge sorprenent a l'endinsar-se a un vas màgic. Durant l'aventura les dues amigues veuen com els animals de la selva estan patint escassetat d'aigua en bon estat per al seu dia a dia i inicien un seguit d'accions per recuperar i conservar l'aigua.	https://esf-cat.org/es/blog/2020/05/20/auka-y-sus-amigas-protecten-las-fuentes-agua/
El joc de l'aigua	Joc de taula	Cicle mitjà	El Joc de l'Aigua, és un joc dissenyat per ESF amb diverses comunitats rurals de Francisco d'Orellana (Equador). L'objectiu del taller i del joc és aprendre sobre els diversos usos de l'aigua i reflexionar sobre la importància de l'aigua a la nostra vida i com aquest bé tan valuós per l'ésser humà es pot veure amenaçat per la contaminació o el canvi climàtic.	https://esf-cat.org/es/blog/2020/05/23/el-joc-de-laigua/
Auka, la granota amazònica	Conte + exposició	Cicle inicial	Conte infantil en català on s'explica la situació de l'Amazonia equatoriana contraposant polítiques extractives i el Dret Humà a l' Aigua. Aquest conte tracta d'una granoteta que viu a l'Amazònia equatoriana i que, un dia, descobreix que les aigües netes on ella acostuma a jugar tenen unes taques negres. Quan descobreix qui contamina les aigües decideix guardar l'aigua neta que queda dins la seva panxa.	https://esf-cat.org/es/blog/2016/05/01/auka-granota-amazonica/

3. L'aigua com a dret humà

TÍTOL	TIPUS	CICLE	DESCRIPCIÓ	ON PODEM TROBAR-HO?
<i>Niños de agua</i>	Video	Cicle superior	Curt documental que representa el dia a dia d'alguns nens i nenes d'una comunitat d'El Salvador, que necessiten desplaçar-se per a buscar l'aigua que necessiten per a cobrir les seves necessitats bàsiques. En concret, és a partir d'una comparació d'experiències, que coneixerem les diferències que existeixen entre els qui ja tenen accés a l'aigua i els qui encara no.	https://educomunica.isf.es/para-una-buena-educacion/una-voz-propia/ninos-de-agua/?lang=es
<i>El joc de Mati</i>	Joc	Cicle superior	L'activitat central consisteix en un joc de taula que, mitjançant l'ús d'un tauler, fitxes i targetes, permet la participació de múltiples participants. L'objectiu que persegueix és conscienciar a les persones participants sobre la importància de l'abastament de l'aigua de consum humà, donant-li un valor principal a aquesta i prenent entenedre tots els beneficis que dona l'aigua per cobrir les necessitats bàsiques de les persones i garantir una adequada qualitat de vida.	https://esf-cat.org/blog/2017/02/21/dret-aigua-habitatge-sant-cugat/
<i>Joc de memòria</i>	Joc	Cicle superior	Un joc on a més de la diversió i l'agilitat mental també hi trobareu informació molt important pel que respecta el Dret Humà a l'aigua i en concret a El Salvador. Quina és la quantitat mínima per garantir les necessitats més bàsiques d'aigua per persona i per dia? Sabies que l'agricultura extensiva contribueix a la degradació del sòl i facilitar les inundacions? Totes aquestes preguntes i respostes les trobareu en el Joc de memòria de El Salvador!	https://esf-cat.org/memoryESF/memoryESF.html

3.3. Proposta d'inclusió en el currículum

Les àrees i continguts més adequades per poder treballar el tema de l'aigua i el sanejament com a dret humà són:

ÀREA DE CONEIXEMENT DEL MEDI NATURAL		
CICLE	BLOC	CONTINGUT ESPECÍFIC
Continguts cicle inicial (1r i 2n)	Iniciació a l'activitat científica	Exploració d'aspectes de l'entorn a partir d'una qüestió rellevant
	Les persones i la salut	Valoració i justificació de la necessitat de la higiene i del descans personal.
Continguts cicle mitjà (3r i 4t)	Les persones i la salut	Hàbits d'higiene, de descans i d'exercici físic que afavoreixen una vida saludable.
	Matèria i energia	Relació del cicle natural i humà de l'aigua. Ús responsable de l'aigua
Continguts cicle superior (5è i 6è)	Les persones i la salut	Hàbits d'higiene i estils de vida saludables.

ÀREA DE CONEIXEMENT DEL MEDI SOCIAL I CULTURAL		
CICLE	BLOC	CONTINGUT ESPECÍFIC
Continguts cicle superior (5è i 6è)	El món que ens envolta	Identificació i localització de les principals unitats de relleu i la hidrografia de Catalunya, d'Espanya i del món
		Valoració d'actuacions que contribueixen a la protecció del medi
	Persones, cultures i societats	Valoració del paper de les administracions en la garantia dels serveis públics.
		Valoració dels drets i deures ciutadans i del paper individual i col·lectiu en la construcció d'un món més just i equitatiu
		Valoració de la necessitat d'un compromís per a la resolució de problemàtiques socials

ÀREA DE CONEIXEMENT DE MATEMÀTIQUES		
CICLE	BLOC	CONTINGUT ESPECÍFIC
<i>Continguts cicle inicial (1r i 2n)</i>	Numeració i càlcul	Reconeixement dels nombres en situacions quotidianes.
		Interpretació dels nombres com a identificadors en situacions properes.
		Comparació quantitativa de dades numèriques.
<i>Continguts cicle mitjà (3r i 4t)</i>	Numeració i càlcul	Identificació i ús de les operacions inverses: suma i resta; multiplicació i divisió
	Mesura	Ús de les unitats més comunes del sistema internacional: longitud (km, m, cm, mm); massa (kg, g); capacitat (l, ml).
<i>Continguts cicle superior (5è i 6è)</i>	Mesura	Comparació i ordenació de mesures de volum, àrea i amplitud d'angles.

ÀREA D'EDUCACIÓ ARTÍSTICA: VISUAL I PLÀSTICA, MÚSICA I DANSA		
CICLE	BLOC	CONTINGUT ESPECÍFIC
Continguts cicle inicial (1r i 2n)	Interpretar i crear	Produccions artístiques (plàstiques, musicals i corporals) amb diverses tècniques i procediments a partir de la percepció sensorial, les experiències, la realitat, les idees i les emocions.
		Creativitat i imaginació en l'expressió i comunicació artística.
Continguts cicle mitjà (3r i 4t)	Percebre i explorar	Paper social i cultural del patrimoni i les manifestacions artístiques. Incidència en la vida quotidiana de les persones i en la forma de pensar.
	Interpretar i crear	Produccions artístiques (plàstiques, musicals i corporals) amb diverses tècniques i procediments a partir de la percepció sensorial, les experiències, la realitat, les idees i les emocions.
Continguts cicle superior (5è i 6è)	Percebre i explorar	Paper social, cultural i religiós del patrimoni i les manifestacions artístiques. Incidència en la vida quotidiana de les persones i en la forma de pensar.

ÀREA D'EDUCACIÓ EN VALORS SOCIALS I CÍVICS	
CICLE	CONTINGUTS
<i>Continguts cicle inicial (1r i 2n), cicle mitjà (3r i 4t) i cicle superior (5è i 6è)</i>	Responsabilitat i coresponsabilitat.
	Cooperació, solidaritat i altruisme.
	Drets i deures dels infants i dels adults.
	Actitud crítica en l'observació i la interpretació de la realitat.
	Causes que provoquen situacions de marginació, discriminació i injustícia social en l'entorn local i en el món.
	Funcionament democràtic; béns comuns i serveis públics.

4. L'emergència climàtica

4.1. Descripció de la temàtica

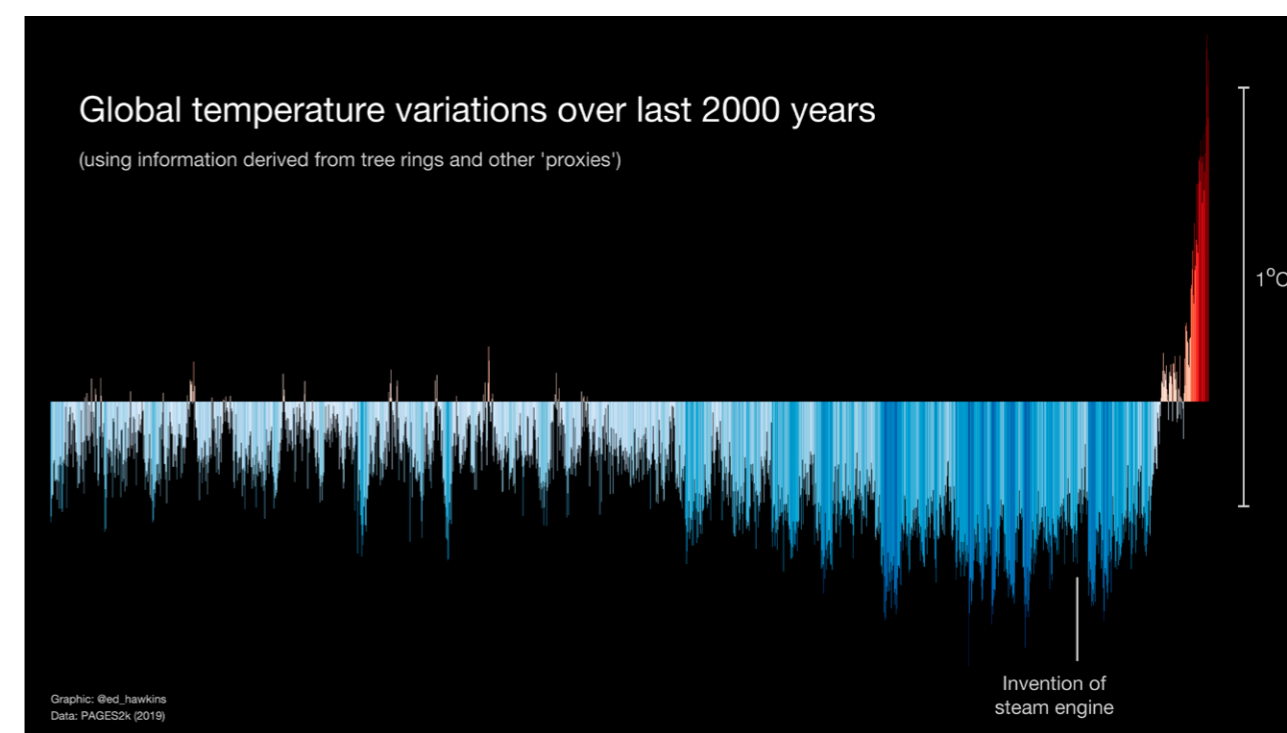
Encara que l'any 2020 ha estat marcat per les conseqüències de la pandèmia provocada pel coronavirus, una altra de les grans crisis dels nostres temps no ha deixat d'acréixer-se: la crisi climàtica. Els oceans s'estan acidificant, els patrons de les precipitacions s'estan modificant i el nivell de la mar s'està elevant (IPCC, 2018). El desglaç dels pols i glaceres s'està accelerant, amb taxes de desglaç que fins i tot estan superant les prediccions dels models climàtics per als pitjors escenaris d'emissions (Slater, Hogg i Mottram, 2020).

Els impactes climàtics tenen repercussions per a la vida en el planeta, que ha de desenvolupar estratègies per a adaptar-se en un breu període de temps a unes condicions climàtiques canviants. Com exposava clarament l'activista Greta Thunberg en el Fòrum Econòmic Mundial de Davos, en 2019: "la nostra casa està cremant" (Thunberg, 2019, p. 29).

El mes de juliol de 2020 l'extensió de gel marí de l'Oceà Àrtic va ser la més reduïda en aquest mes des de 1979, any en què van començar els mesuraments satel·litaris (NASA Earth Observatory, 2020). L'any 2019 va acabar amb una temperatura mitjana mundial 1,1°C per sobre de les mitjanes preindustrials (OMM, 2020b). A més, cada dècada des de 1980 ha estat més càlida que la seva predecessora i, a l'Estat espanyol, el mes de juliol de 2020 ha estat 2°C per sobre de la mitjana del període de referència 1981-2010 (Bluden i Arndt, 2020; AEMET, 2020).

Tot i que es tracta d'un fenomen global, els seus impactes també són notables a escala local. El Delta de l'Ebre, per exemple, a més de per la falta de sediments a causa dels embassaments al llarg del riu, ja s'està veient afectat per l'elevació del nivell del mar i per les tempestes, que estan destruint especialment la desembocadura (Borràs i Guitard, 2017).

L'evidència científica demostra que les emissions de gasos d'efecte hivernacle (GEI) han de reduir-se dràsticament si volem prevenir les pitjors conseqüències del canvi climàtic (IPCC, 2018). L'objectiu marcat per l'Acord de París de limitar l'augment de la temperatura global a 2°C (fent esforços perquè sigui de 1,5°C) està lluny d'aconseguir-se (OMM, 2020a). En general, els Estats i altres responsables de l'emergència climàtica mundial, com les empreses, no estan prenent les mesures necessàries.

Variacions en la temperatura als últims 2000 anys. Font Hawkings, 2019.

4.1.1. Justícia global

L'emergència climàtica és una realitat, fruit principalment del model de desenvolupament del Nord global. Altres actors, com les empreses, també en són responsables: només 100 companyies han generat més del 70 per cent de les emissions de gasos d'efecte hivernacle des de 1988 (Griffin, 2017). Encara que el Nord global és el responsable històric de la major part de les emissions de gasos d'efecte hivernacle, el Sud global és el que n'està patint les pitjors conseqüències. Els impactes del canvi climàtic (sequeres, inundacions, elevació del nivell del mar, etc.) són més greus en aquestes regions.

La crisi climàtica afecta a l'agricultura, la ramaderia i, en general, a les activitats que sostenen la vida. També té repercussions per a la salut (OMS, 2018) i fins i tot amenaça la vida de moltes persones i, especialment en contextos de vulnerabilitat, influeix, directa i indirectament, a què les persones hagin de migrar (Felipe, 2019; McAdam i Weerasinghe, 2020). Segons l'Índex de Risc Climàtic Global 2020, dels deu països més afectats (1999–2018) pel canvi climàtic, set són països en desenvolupament d'ingrés baix o mitjà baix, dos són països d'ingrés mig alt i un és una economia avançada d'ingrés alt (Eckstein et al., 2019).

4.1.2. Perspectiva de gènere

Els impactes de la crisi climàtica tenen conseqüències diferents per a les dones i nenes. Això no vol dir que els homes i els nens no sofreixin els seus efectes, o que no siguin greus, sinó que són diferents. També s'ha de tenir en compte que hi ha diferències entre les dones perquè factors com l'edat, el nivell d'estudis, el lloc de residència i l'estat de salut, entre altres, actuen també augmentant o disminuint la bretxa de gènere.

Com s'ha assenyalat prèviament al anàlisi de l'aigua i el sanejament, les dones i les nenes solen ser les principals responsables de tasques relacionades amb l'aigua però cada vegada és més difícil realitzar-les a causa dels impactes del canvi climàtic. Per exemple, les dones i les nenes són les encarregades de recol·lectar l'aigua en vuit de cada deu llars amb aigua fora de l'habitatge (OMS i UNICEF, 2017). En èpoques de sequera, agreujades per la crisi climàtica, les dones de les comunitats rurals solen tenir la responsabilitat de recórrer distàncies cada vegada més llargues per a aconseguir aigua i menjar. Normalment, aquests treballs solen ser invisibilitzats i no estar remunerats (Molinares-Hassan i Echeverría-Molina, 2011). Alguns estudis demostren que l'assistència a l'escola, i eventualment les matriculacions, per part de les joves, ha disminuït a mesura que augmenta la distància per a trobar aigua (Tranter, 2008).

4. L'emergència climàtica

En la mateixa línia, la càrrega de treball domèstic amb freqüència s'incrementa substancialment després d'un desastre, que també s'estan veient agreujats per la crisi climàtica. A Kerala (Índia), per exemple, el volum de treball es va duplicar després de les inundacions de 2019 per a les dones. Entre altres motius, abans del desastre bullien aigua per a consum però, després d'aquest, es van veure davant la necessitat de bullir l'aigua també per a altres usos, per la qual cosa van començar a requerir més llenya, que van haver de començar a recollir amb major freqüència (Das, 2019). A més, després d'un desastre, les dones veuen incrementades les probabilitats de ser víctimes de diferents formes de violència masclista (OMS, 2005), inclòs el matrimoni infantil (Egbetayo i Ntambura, 2019).

Dades per recordar...

Els impactes de la crisi climàtica afecten al medi ambient i en conseqüència als drets humans de milers de persones a tot el planeta, especialment als països del Sud global.

L'any 2019 va acabar amb una temperatura mitjana mundial 1,1°C per sobre de les mitjanes preindustrials.

Cada dècada des de 1980 ha estat més càlida que la seva predecessora.

Només 100 companyies han generat més del 70 per cent de les emissions de gasos d'efecte hivernacle des de 1988.

Dels 10 països més afectats pel canvi climàtic, 7 són països en desenvolupament d'ingrés baix o mitjà baix, 2 són països d'ingrés mig alt i 1 és una economia avançada d'ingrés alt.

Les conseqüències de la crisi climàtica afecten molts dels drets establerts en la Declaració Universal dels Drets Humans de 1948, a més de drets civils, polítics, econòmics, socials, culturals i ambientals.

4.1.3. Drets humans

Els impactes de la crisi climàtica afecten els drets humans de milers de persones a tot el planeta, especialment als països del Sud global. Les seves conseqüències afecten molts dels drets establerts en la Declaració Universal dels Drets Humans de 1948, a més de drets civils, polítics, econòmics, socials, culturals i ambientals. El canvi climàtic amenaça el gaudi efectiu d'una sèrie de Drets Humans que inclouen els relacionats amb la vida, l'aigua i el sanejament, els aliments, la salut, l'habitatge, l'autodeterminació, la cultura i el desenvolupament, ja que es veuen afectats per les conseqüències de l'increment de les tempestes i inundacions, pujada del nivell del mar i les sequeres, així com per l'augment de la fam, la malnutrició i les malalties infeccioses, agreujades pel canvi climàtic (ACNUDH, 2009).

Com comenten des de Amnistia Internacional (s.d.), aquestes són algunes de les formes en les quals el canvi climàtic està afectant i continuarà afectant els nostres drets humans:

- **Dret a la vida:** Tota persona té dret a la vida i a viure en llibertat i en condicions de seguretat. Però el canvi climàtic representa una amenaça per a la seguretat de milers de milions de persones en el planeta. Les manifestacions més evidents són els fenòmens meteorològics extrems, com les tempestes, les inundacions i els incendis forestals. A Filipines, el tifó Yolanda es va cobrar la vida de gairebé 10.000 persones en 2013. Els cops de calor estan entre els efectes més mortífers, l'onada de calor d'Europa de 2003 es va cobrar la vida de 35.000 persones. No obstant això, hi ha moltes altres formes menys visibles en les quals el canvi climàtic posa en perill la

vida. L'Organització Mundial de la Salut preveu que el canvi climàtic provoqui 250.000 morts a l'any entre 2030 i 2050 per malària, malnutrició, diarrea i cops de calor.

- **Dret a la salut:** Tota persona té dret al gaudi del més alt nivell possible de salut física i mental. D'acord amb l'IPCC, entre els principals efectes del canvi climàtic en la salut figuraran un augment del risc de lesions, malalties i morts per cops de calor i incendis més intensos; un major risc de desnutrició a conseqüència de la disminució de la producció d'aliments a les regions empobrides i un major risc de contreure malalties transmeses pels aliments i l'aigua i transmeses per vectors. Els i les menors exposats a episodis traumàtics, com a catàstrofes agreujades pel canvi climàtic, poden sofrir trastorn d'estrès posttraumàtic.

Els Estats tenen l'obligació de defensar els drets humans per a prevenir els efectes adversos predictibles del canvi climàtic i garantir que aquells als quals afecti, sobretot els que estiguin en una situació de vulnerabilitat, tinguin accés immediat a recursos i mesures d'adaptació efectius que els permetin viure dignament.

4.1.4. Relació amb els ODS

El canvi climàtic també és un dels ODS, concretament, l'ODS 13 Acció pel clima. A través del ODS 13, s'insta a adoptar mesures urgents per a combatre el canvi climàtic i els seus efectes. La lluita contra el canvi climàtic, tant la reducció d'emissions de gasos d'efecte hivernacle com l'adaptació al canvi climàtic, tenint en compte els drets humans de les poblacions afectades, hauria de ser una prioritat per a tots els països.

4.2. Recursos

TÍTOL	TIPUS	CICLE	DESCRIPCIÓ	ON PODEM TROBAR-HO?
<i>Tukki, la huella ambiental</i>	Vídeo documental	Cicle superior	Aquest audiovisual reflecteix l'exili d'un jove senegalès que es veu obligat a abandonar el seu llogaret, situat al sud del país, davant la degradació del sòl i la desforestació del seu entorn. La seva destinació, igual que la de milers de senegalesos que també abandonen els seus llocs d'origen, és Dakar, on espera trobar una alternativa de desenvolupament.	www.miteco.gob.es/es/ceneam/recursos/materiales/tukki-huella-ambiental-ipade.aspx
<i>Efecte dominó: una dinàmica d'educació ambiental sobre canvi climàtic.</i>	Dinàmica/joc	Cicle superior	És un joc que consta de 30 targetes en la qual apareixen imatges relacionades amb el canvi climàtic, l'activitat pretén que els destinataris s'endinsin en la comprensió complexa del medi ambient a partir de l'anàlisi compartida del fenomen del canvi climàtic. A través d'imatges s'estableix el desenvolupament i abast d'un problema que no es troba aïllat, sinó que es vincula amb altres problemes ja existents, sobre els quals afecta i pels quals al seu torn és afectat.	www.miteco.gob.es/es/ceneam/recursos/materiales/efecto-domino.aspx
<i>Guía de recursos educatius sobre canvi climàtic</i>	Guia	Professorat i alumnat de cicle inicial, mitjà i superior	Es tracta d'una guia l'objectiu de la qual és que el professorat, alumnat i famílies tinguin a mà recursos variats per a conèixer, jugar o fer activitats sobre canvi climàtic.	www.miteco.gob.es/ca/ceneam/recursos/mini-portales-tematicos/guiacc_alta_tcm34-510802.pdf
<i>Unidad Climàtica</i>	Vídeos per al professorat	Professorat	Vídeos gratuïts de divulgadors i expertes en canvi climàtic per a docents de les institucions públiques	www.climatica.lamarea.com/la-uni-climatica-para-docentes/
<i>El viatge de Kriima</i>	Programa d'educació ambiental sobre el canvi climàtic	Segon cicle	Iniciativa de la Fundació Gredos Sant Diego, és un programa d'educació ambiental sobre canvi climàtic	www.kirima.es www.miteco.gob.es/va/ceneam/recursos/pag-web/infantiles-juegos/viaje_kirima.aspx
<i>Connectant mons</i>	Curs	Cicle inicial, mitjà i superior	Connectant mons és una proposta educativa telemàtica que combina l'activitat a l'aula i el treball en xarxa entre alumnat de 6 a 17 anys de diferents realitats culturals, econòmiques i socials, en la qual participen centres de tot el món. Es treballa a través d'una plataforma telemàtica multilingüe en 7 llengües (italià, castellà, portuguès, anglès, gallec, català i èuscar), en la qual s'interacciona i es treballa de manera cooperativa, organitzats en equips de treball de la mateixa franja d'edat. La temàtica del curs 2020-2021 és "Crisis climàtica, temps d'actuar".	https://www.conectandomundos.org/ca/presentacion

4. L'emergència climàtica

TÍTOL	TIPUS	CICLE	DESCRIPCIÓ	ON PODEM TROBAR-HO?
<i>Ens protegim del clima: activitat per a l'educació infantil i primer cicle de primària</i>	Proposta d'activitat	Educació Infantil i primer cicle de Primària	Activitats per a aprendre que els desastres naturals poden afectar-nos i desenvolupar un enfocament de prevenció des de la primera infància és clau per a adquirir valors i competències mediambientalment responsables que ens acompanyaran tota la vida. A més, coneixerem alguns dels problemes que travessa actualment la Terra, la nostra llar, com podem contribuir a solucionar-los?	www.unicef.es/educa/biblioteca/actividad-educacion-infantil-clima
<i>Com mola cuidar el planeta!</i>	Conte	Cicle inicial	Llibre il·lustrat que explica de manera simple i amb frases breus com hem de protegir i cuidar el nostre planeta. En ell descobrirem els perills de l'acció humana i aprendrem alguns consells per a lluitar contra el canvi climàtic.	www.edebe.com/publicaciones-generales/libro-como-mola-cuidar-el-planeta=4780=1=237#:~:text=Descripci%C3%B3n%3A,manera%20de%20cuidar%20la%20Tierra
<i>Quan el gel es desfà</i>	Conte	Cicle inicial	La tempesta aguaita, el clima està canviant. El sol està fonent el gel de l'Àrtic. Hi ha massa aigua... i no hi ha suficient gel. EL conte explica com, en un planeta alterat pel canvi climàtic, un ós polar emprèn un viatge èpic per a retrobar a la seva mare.	https://zahorideideas.com/cuandohielloderrite-comprar/
<i>Joc de taula d'acció pel clima</i>	Joc	Cicle inicial	Un particular joc de l'oca en el qual només podràs arribar a la casella final si les teves accions defensen el clima.	https://ec.europa.eu/clima/sites/clima/files/citizens/youth/board_es.pdf
<i>Tot mentida. El canvi climàtic per a infants</i>	Video	Cicle inicial i mitjà	En aquesta animació, dirigida al públic infantil i juvenil, es repassen alguns dels arguments més difosos pels negacionistes del canvi climàtic i se'ls dona rèplica. Sempre amb un tarannà optimista i esperançador.	https://www.youtube.com/watch?v=5gH7UdRpbHw
<i>Acció pel clima: fitxa didàctica Objectiu 13 ODS</i>	Proposta pedagògica	Cicle inicial i mitjà	Proposta pedagògica que inclou 3 activitats encaminades a plasmar i sensibilitzar a l'alumnat sobre les causes i els efectes del canvi climàtic a través de la creació d'un còmic, l'elaboració d'un collage i el desenvolupament d'un joc de simulació.	https://odsextremadura.es/wp-content/uploads/2018/06/Objetivo-ODS-13-accion-clima-1.pdf

4. L'emergència climàtica

TÍTOL	TIPUS	CICLE	DESCRIPCIÓ	ON PODEM TROBAR-HO?
<i>Joves en acció davant del canvi climàtic: guia d'activitats</i>	Guia d'activitats	Cicle superior	Recurs dirigit a joves amb la fi que aquests experimentin i realitzin un acostament a la recerca seguint el conjunt d'activitats i orientacions que se'ls planteja.	www.undp.org/content/dam/colombia/docs/MedioAmbiente/undp-co-jovenesAccion-2016.pdf .

4. L'emergència climàtica

4.3. Proposta d'inclusió en el currículum

Les àrees i continguts més adequades per poder treballar el tema de l'emergència climàtica són:

ÀREA DE CONEIXEMENT DEL MEDI NATURAL		
CICLE	BLOC	CONTINGUT ESPECÍFIC
Continguts cicle inicial (1r i 2n)	Iniciació a l'activitat científica	Utilització de les tecnologies digitals per cercar i seleccionar informació i simular processos científics.
	El món dels éssers vius	Interès per l'observació, cura i protecció d'animals i plantes de l'entorn proper, i prevenció dels possibles riscos.
Continguts cicle mitjà (3r i 4t)	Les persones i la salut	Caracterització de l'alimentació variada i equilibrada com a bàsica per a una vida saludable
	Matèria i energia	Fonts d'energia i cadenes energètiques relacionades amb canvis observats a la vida quotidiana.
		Ús responsable de les fonts d'energia.
		Relació del cicle natural i humà de l'aigua.
Entorn, tecnologia i societat	Fonts d'energia amb què funcionen algunes màquines.	

4. L'emergència climàtica

ÀREA DE CONEIXEMENT DEL MEDI NATURAL		
CICLE	BLOC	CONTINGUT ESPECÍFIC
Continguts cicle superior (5è i 6è)	Iniciació a l'activitat científica	Realització d'un treball d'investigació a partir del plantejament de qüestions i problemes rellevants de l'entorn, mitjançant el treball cooperatiu i a partir de l'experimentació i l'ús de diferents fonts d'informació.
		Argumentació oral i escrita de les propostes de solució del treball d'investigació
	Matèria i energia	Fonts d'energia més utilitzades en la societat.
	Entorn, tecnologia i societat	Valoració de l'impacte del desenvolupament tecnològic en les condicions de vida i en el treball
		Valoració de la importància d'adoptar comportaments que minimitzin el consum elèctric
		Avenços, productes i materials que intervenen en el progrés de la societat

ÀREA DE CONEIXEMENT DEL MEDI SOCIAL I CULTURAL		
CICLE	BLOC	CONTINGUT ESPECÍFIC
Continguts cicle inicial (1r i 2n)	El món que ens envolta	Observació d'elements i fenòmens naturals
	Persones, cultures i societats	Elements característics de l'entorn, els serveis i els espais comuns. Valoració de la responsabilitat personal en el seu ús
		Reconeixement dels drets i deures de les persones del grup, així com la importància del diàleg en la resolució de conflictes
	Canvis i continuïtats en el temps	Observació dels canvis en les persones al llarg del temps. Etapes de la vida
		Ús de fonts orals, documentals i materials per reconstruir la pròpia història.
		Ús de les nocions bàsiques de temps (abans/després, passat/present/futur, durada).

ÀREA DE CONEIXEMENT DEL MEDI SOCIAL I CULTURAL		
CICLE	BLOC	CONTINGUT ESPECÍFIC
Continguts cicle mitjà (3r i 4t)	El món que ens envolta	Mesura de la temperatura, direcció i velocitat del vent i quantitat de precipitació.
		Registre, representació gràfica i interpretació de dades meteorològiques bàsiques
		Formes de relleu i accidents geogràfics
		Localització de les formes de relleu i accidents geogràfics més rellevants de l'entorn
		Reconeixement dels elements naturals i humanitzats i de l'impacte de l'activitat humana en el paisatge
		Identificació i disseny d'actuacions responsables orientades a l'ús sostenible de l'entorn

4. L'emergència climàtica

ÀREA DE CONEIXEMENT DEL MEDI SOCIAL I CULTURAL		
CICLE	BLOC	CONTINGUT ESPECÍFIC
Continguts cicle mitjà (3r i 4t)	Persones, cultures i societats	Anàlisi i comparació de dades d'entorns rurals i urbans
		Anàlisi de missatges publicitaris i valoració de la seva incidència en la presa de decisions de la vida quotidiana
		Desenvolupament d'actituds de consum responsable
		Reconeixement de situacions relatives a la mobilitat viària que poden comportar risc
	Canvis i continuïtats en el temps	Ús de fonts històriques diverses per obtenir informació i evidenciar els canvis i continuïtats al llarg del temps d'aspectes de la vida quotidiana i de l'entorn proper.
		Ús d'unitats de mesura temporal i aplicació de les nocions de canvi i continuïtat
		Anàlisi de l'evolució d'algun aspecte de la vida quotidiana al llarg del temps: ús d'unitats de mesura temporal i aplicació de les nocions de canvi i continuïtat
		Anàlisi diacrònica i sincrònica de l'evolució d'alguns aspectes de la vida quotidiana (habitatge, vestit, utilitatge...) al llarg del temps i comparant diverses cultures.
		Aplicació de nocions de canvi i continuïtat en els paisatges

4. L'emergència climàtica

ÀREA DE CONEIXEMENT DEL MEDI SOCIAL I CULTURAL		
CICLE	BLOC	CONTINGUT ESPECÍFIC
Continguts cicle superior (5è i 6è)	El món que ens envolta	La Terra, planeta del sistema solar.
		Lectura i interpretació de dades del temps atmosfèric en diferents representacions.
		Identificació de la relació entre clima, vegetació i relleu.
		Principals riscos mediambientals relacionats amb el clima.
		Identificació i localització de les principals unitats de relleu i la hidrografia de Catalunya, d'Espanya i del món
		Identificació d'alguns fenòmens naturals: els terratrèmols i les avingudes d'aigua.
		Valoració d'actuacions que contribueixen a la protecció del medi
	Persones, cultures i societats	Valoració dels drets i deures ciutadans i del paper individual i col·lectiu en la construcció d'un món més just i equitatiu.
		Trets principals de l'espai geogràfic mundial relatius als moviments migratoris i la globalització. El diàleg entre cultures i religions.
		Anàlisi crítica de la influència de la publicitat sobre els hàbits de consum.
		Consum responsable i valoració de l'ús del diner

ÀREA D'EDUCACIÓ ARTÍSTICA: VISUAL I PLÀSTICA, MÚSICA I DANSA	
CICLE	CONTINGUTS
Continguts cicle inicial (1r i 2n)	Produccions artístiques (plàstiques, musicals i corporals) amb diverses tècniques i procediments a partir de la percepció sensorial, les experiències, la realitat, les idees i les emocions.
	Creativitat i imaginació en l'expressió i comunicació artística
	Ús de materials, d'imatges i d'objectes diversos de l'entorn en les produccions pròpies i col·lectives.
Continguts cicle mitjà (3r i 4t)	Paper social i cultural del patrimoni i les manifestacions artístiques. Incidència en la vida quotidiana de les persones i en la forma de pensar.
Continguts cicle superior (5è i 6è)	Percepció i exploració sensorial dels elements presents en l'entorn natural, cultural i artístic: els objectes, els materials, els sons...
	Paper social, cultural i religiós del patrimoni i les manifestacions artístiques. Incidència en la vida quotidiana de les persones i en la forma de pensar

ÀREA D'EDUCACIÓ EN VALORS SOCIALS I CÍVICS	
CICLE	CONTINGUTS
<p><i>Continguts cicle inicial (1r i 2n), cicle mitjà (3r i 4t) i cicle superior (5è i 6è)</i></p>	Responsabilitat i corresponsabilitat
	Actitud crítica en l'observació i la interpretació de la realitat
	Identificació de les emocions i els sentiments dels altres; empatia
	Responsabilitat i corresponsabilitat.
	Cooperació, solidaritat i altruisme
	Sensibilitat, respecte i tolerància envers els altres i la seva diversitat.
	Drets i deures dels infants i dels adults.
	Drets i deures dels infants i dels adults.
	Cooperació, solidaritat i altruisme
	Actituds que contribueixen al benestar emocional del grup
	Actitud crítica en l'observació i la interpretació de la realitat.
	Causes que provoquen situacions de marginació, discriminació i injustícia social en l'entorn local i en el món.
	Funcionament democràtic; béns comuns i serveis públics
	Consum responsable i cura del medi.

5. Model de consum

5.1. Descripció de la temàtica

Gran part de la responsabilitat de la crisi ambiental i social en la qual ens trobem es deu al model de consum imperant en la majoria de societats. El consum de plàstic i de tecnologia, de roba, d'aliments processats o que provenen de l'altra punta del món... no deixa d'augmentar i de crear cada cop més contaminació en el seu transport, situacions injustes de treball i ambientals per la seva creació i residus pel seu consum excessiu.

Els mars, oceans, rius i altres cossos d'aigua estan sent creixentment contaminats pels plàstics, la qual cosa afecta la salut d'aquests ecosistemes aquàtics. Pràcticament no queda racó del planeta en el qual no es pugui trobar aquest tipus de contaminació, des de l'Àrtic fins a l'Antàrtida i s'espera que la situació empitjori, es creu que al 2050 se'n produiran 500 milions de tones, és a dir, un 900% més que al 1980. S'ha de parar especial atenció als microplàstics (fragments inferiors als 5 mm) que sorgeixen del trencament d'altres trossos més grans o perquè han estat fabricats així directament (com les microesferes presents en els exfoliants, pastes de dents i altres productes d'higiene). Els animals marins estan ingerint aquests microplàstics, la qual cosa està afectant la seva salut i hi ha evidències que es transfereixen al llarg de la cadena alimentària i arriben fins als nostres plats (Greenpeace, 2018).

5.1.1. Justícia global

Si ens centrem en la tecnologia, hem de parlar de l'extracció de minerals estratègics. Quan parlem de minerals estratègics ens estem referint a tots aquells minerals que són utilitzats en la indústria per les seves particulars propietats intrínseques i han permès el desenvolupament de la indústria electrònica en els últims 60 anys. Aquests minerals, que s'utilitzen en petites quantitats per a aplicacions molt específiques, s'extreuen en volums molt petits, a més, hi ha poques mines productores d'aquest tipus de minerals (Planas, 2009).

Si bé l'extracció dels minerals genera conflictes, desfer-nos dels aparells electrònics per als quals s'han utilitzat, també. Quan ens referim als residus electrònics, ens referim als aparells (telèfons mòbils, ordinadors, tauletes, televisors, cables...) rebutjats, molts dels quals contenen substàncies que plantegen riscos considerables per al medi ambient i la salut, especialment si es processen incorrectament (Baldé, et al., 2017). Les empreses aconsegueixen l'obsolescència programada en els seus productes mitjançant: la utilització de materials d'inferior qualitat, la reducció del temps necessari per desenvolupar el producte i la reducció dels esforços per inspeccionar tant el producte com el seu procés productiu.

5. Model de consum

Les reserves de minerals estratègics són molt cobejades pels països industrialitzats. Aproximadament, al continent africà hi ha el 30 per cent de les reserves de minerals i metalls encara sense explotar del món. En el cas del crom, els Estats Units depenen de les importacions procedents de Sud-àfrica i Zimbabwe, països que concentren el 98 per cent de les reserves mundials. En el cas del manganès, els Estats Units reben el 39 per cent de les seves importacions tan sols de Sud-àfrica, nació que posseeix el 75 per cent de les reserves mundials (Ecured, 2018).

L'Europa occidental depèn dels minerals estratègics per a les seves indústries per sobre del 90 per cent. De fet, la disponibilitat de matèries primeres indispensables per a l'economia europea està sotmesa a una pressió creixent. D'una banda, les reserves de recursos disminueixen cada vegada més i, per l'altra, les seves aplicacions i la demanda al mercat mundial augmenten com a conseqüència del creixement de les economies emergents (Planas, 2009).

La majoria de les mines de minerals estratègics es troben a l'Àfrica. Per exemple, el 80 per cent de les reserves de coltan, principal element per fabricar un telèfon mòbil, es localitzen a la República Democràtica del Congo (Puig, 2008). Aquest país té un dels índex de desenvolupament humà més baixos del món però, paradoxalment, és ric en recursos naturals, ja que té una gran quantitat de minerals, com estany, or, diamants, wolframita i coltan, entre altres.

5. Model de consum

A causa dels problemes ambientals i socials que comporta desfer-se d'aquests residus, les societats del Nord global empenyen fora de les seves fronteres la gestió de les deixalles del consum. Així, el risc i el mal ambiental també es transfereixen globalment. Molts països del Nord global els exporten a països del Sud, com l'Índia, la Xina o Ghana. Sovint, les persones que s'encarreguen del tractament d'aquests residus viuen en contextos en què no es garanteixen els seus drets humans. El problema principal d'exportar aquests residus quan jeuen en els abocadors és la toxicitat dels seus components, que causen més mal ambiental que els mateixos volums de deixalles. Els impactes socials i ambientals que generen, principalment, als països del Sud global, l'explotació intensiva de recursos naturals per sostenir formes de producció i consum al Nord i l'esmentada exportació dels residus electrònics (per posar-ne un exemple), són un deute ecològic. La Xina, l'Índia, Pakistan, Ghana i Nigèria reben a l'any unes 40 tones de residus (ILO, 2012).

Dades per recordar...

El model de consum que escollim té relació directa amb la defensa del medi ambient i els Drets Humans a casa nostra i a nivell global.

Si la població mundial arribés a assolir els 9600 milions el 2050, es necessitaria l'equivalent de gairebé tres planetes per proporcionar els recursos naturals necessaris per mantenir l'estil de vida actual.

Molts països del Nord global (on situem Catalunya) exporten els residus electrònics a països del Sud, com l'Índia, la Xina o Ghana.

Les dones i els infants que treballen en mineria artesanal usen mètodes de processament rudimentaris, i aquest fet els exposa al risc de fer-se mal i d'entrar en contacte amb materials perillosos.

El 80% de les reserves de coltan, principal element per fabricar un telèfon mòbil, es localitzen a la República Democràtica del Congo. Aquest país té un dels índex de desenvolupament humà més baixos del món.

Es necessita un canvi de model de consum començant per una cultura d'economia circular en que es potencien el que s'anomenen ja 4Rs: reduir, reutilitzar, reciclar i recuperar.

5.1.2. Perspectiva de gènere

Com destaquen les Nacions Unides, els homes són els que es beneficien més de les activitats de les indústries extractives, encarregades d'extreure minerals, petroli, etc. Les dones, en canvi, han de suportar la majoria de càrregues familiars i socials, així com la degradació ambiental, que les porta a perdre l'ocupació i els ingressos. A més, les dones han d'afrontar riscos desproporcionats en els seus compromisos amb les operacions de la indústria extractiva i les comunitats que els envolten: fustigació, violència de gènere, VIH i nivells extrems de violència en conflictes pels recursos. Aquestes desigualtats de gènere s'han accentuat per l'absència d'institucions polítiques i econòmiques sòlides que puguin integrar les qüestions de gènere en el sector de la indústria extractiva (UN Women, s/d).

A Kenya, per exemple, el mateix Ministeri de Minería (2016) reconeixia que les dones i els infants s'estaven involucrant cada vegada més en la indústria extractiva, especialment en la minería artesanal a petita escala. En aquest context, les dones es troben en desavantatge per accedir als recursos i controlar-los, per participar en la presa de decisions, per accedir a les tecnologies de la informació, i tenen menys coneixement del desenvolupament de les empreses en relació amb l'activitat minera. A més, sovint les passen per alt en les iniciatives i projectes de desenvolupament dirigits a transformar el sector. les dones i els infants que treballen en aquest tipus de minería usen mètodes de processament rudimentaris, i aquest fet els exposa al risc de fer-se mal i d'entrar en contacte amb materials perillosos (Ministry of Mining, 2016). En relació amb els residus electrònics, hi ha experiències de dones que

s'encarreguen d'aprofitar-los: a Mèxic, per exemple, les dones de la cooperativa coneguda com a "Chicas bravas" (Sonora), es dediquen a apilar i desmuntar aparells electrònics obsolets. La majoria dels residus que reben provenen de ciutats dels Estats Units, com Tucson o Phoenix i una vegada processats, els envien a una planta de reciclatge a Vermont (Cano, Esparver i Alcántara, 2012).

Per tot això hem de fomentar el canvi de model de consum, començant per una cultura d'economia circular en que es potencien el que s'anomenen ja 4Rs: reduir, reutilitzar, reciclar i recuperar. Aquestes accions no només lligades a la tecnologia sinó amb tots els objectes que tenim al nostre entorn. L'escola pot ser un gran entorn per aprendre que el que actualment considerem residus poden tenir més d'una vida. El reaprofitament de fulls de paper, l'estalvi de recursos com la llum o l'aigua amb l'exercici d'entendre d'on provenen i el perquè del seu estalvi, premiar la reutilització i intercanvi de llibres escolars, etc.

5.1.3. Drets humans

En els darrers 60 anys, almenys el 40 per cent de tots els conflictes que en l'àmbit mundial han ocorregut dins d'un Estat tenen un cert vincle amb els recursos naturals. Guerres civils com les d'Angola, Sierra Leone o la de la República Democràtica del Congo han estat relacionades amb recursos naturals de gran valor comercial, com la fusta, els diamants, els minerals, el petroli o l'or (Anton i Shelton, 2011). Al Congo, per exemple, des del 1996 el govern del país i diferents grups rebels lluiten per controlar minerals tan preuats per a la indústria electrònica com el carbó, l'estany, l'or, el tungstè i el coltan. En aquest conflicte han mort més de 5,4 milions de persones i, fins al present, hi ha més de 2 milions de persones desplaçades (Planas, 2013).

En aquest sentit, el dret a la vida també es veu amenaçat en els casos de defensa del medi ambient davant l'extractivisme. Les persones defensores del medi ambient, el que realment exigeixen és la garantia dels seus Drets Humans i els d'altres persones en la seva mateixa situació: drets com la llibertat d'expressió, d'associació, de reunió, de participar en la presa de decisions, el dret al treball i a la protecció del medi ambient. A més, aquestes persones són alhora, persones defensores del medi ambient i dels drets humans, degut a que, per poder gaudir de drets humans és necessari gaudir d'un medi ambient sa i segur (IUCN NL, 2015).

D'acord amb l'organització Front Line Defenders, en 2020 es van registrar 331 homicidis de líders que lluiten per la defensa de la terra, el medi ambient, els pobles indígenes, les dones i la comunitat LGBTIQ. D'aquests, 177 casos es van presentar a Colòmbia, 25 a Filipines, 20 a Hondures, 19 a Mèxic, 17 a l'Afganistan, 16 al Brasil, 15 a Guatemala i 8 al Perú (Front Line Defenders, 2021).

5.1.4. Relació amb els ODS

Els minerals estratègics també tenen una estreta relació amb els ODS. Per exemple, la mineria, activitat necessària per extreure la majoria d'aquests materials, exigeix una gran quantitat d'energia (ODS 7 Energia assequible i no contaminant) i, alhora, genera moltes emissions a l'atmosfera (ODS 13 Acció pel clima). També es relaciona amb uns altres ODS, com l'ODS 12 Producció i consum responsables, ja que l'extracció dels minerals estratègics exigeix l'accés a la terra i als recursos hídrics, la qual cosa té repercussions negatives sobre la terra i els recursos naturals. A més, moltes persones que treballen a les mines viuen en la pobresa i les seves condicions laborals són semblants a l'esclavitud, per això, l'ODS 8 "Treball decent i creixement econòmic" està estretament vinculat als minerals estratègics.

L'ODS 12 en concret diu: Garantir modalitats de consum i producció sostenible i en les seves metes s'apunten idees sobre la gestió sostenible de recursos naturals, reduir a la meitat el malbaratament de menjar, reduir considerablement la quantitat de residus al llarg del seu cicle de vida i apostant per activitats dirigides a prevenir, reduir, reciclar i reutilitzar.

5.2. Recursos

TÍTOL	TIPUS	CICLE	DESCRIPCIÓ	ON PODEM TROBAR-HO?
<i>Guia didáctica sobre el tratamiento del consumo responsable en el aula</i>	Guia	Cicle superior	Guia amb diferents temàtiques al voltant del consum responsable. Específicament trobem el primer tema que tracta la tecnologia on hi ha una proposta de fitxa didàctica i guia de com dinamitzar la classe.	https://www.economiasolidaria.org/sites/default/files/guia-didactica-para-o-docente.pdf
<i>Equilibrium</i>	Video	Cicle inicial i mitjà	Aquesta és una pel·lícula en clau d'humor i distesa per plantejar-nos quin és el nostre paper davant la sostenibilitat i l'equilibri ecològic quan consumim de manera responsable o no.	www.youtube.com/watch?v=uOSwPz-vX1M
<i>10 talleres sobre consum crític i responsable</i>	Tallers	Cicle mitjà i superior	Explicació de 10 dinàmiques per treballar el consum crític i responsable	www.elsalmoncontracorriente.es/?10-talleres-diferentes-sobre
<i>Electrònica ètica. No més articles defectuosos</i>	Video	Cicle superior	Curt sobre l'electrònica ètica	https://vimeo.com/channels/isf/130808710
<i>Decreixement en 1 minuto</i>	Video	Cicle superior	Curt amb instruccions per a comprendre el Decreixement en tan sols un minut o com evitar en tot just un minut, la destrucció total del planeta a través dels hàbits de decreixement	https://vimeo.com/channels/isf/73758752
<i>Jocícia ambiental</i>	Guia didàctica	Cicle superior	"Jocícia ambiental" és un projecte educatiu, fruit d'un grup interdisciplinari i interinstitucional, que neix al Centre d'Estudis de Dret Ambiental de Tarragona (CEDAT), en coordinació amb l'Institut de Tarragona, amb l'ànim de despertar l'interès i la reflexió de les i els joves entorn de temes ambientals i socials d'actualitat, així com de vincular els coneixements generats al CEDAT amb els diferents nivells educatius	https://jociciaambiental.wordpress.com/

5. Model de consum

TÍTOL	TIPUS	CICLE	DESCRIPCIÓ	ON PODEM TROBAR-HO?
<i>Story of Electronics</i>	Curt animat	Cicle superior	Aquesta "Història de l'electrònica", llançada el novembre de 2011, empra l'estil de la "Història de les coses" per explorar el mal col·lateral de la revolució de la tecnologia: 25 milions de tones de deixalles electròniques i treballadors malalts. Annie Leonard porta els espectadors des de les mines i les fàbriques on els nostres aparells comencen la seva vida fins a les horribles botigues de reciclatge, al pati posterior de la Xina, on molts acaben	https://storyofstuff.org/movies/story-of-electronics/
<i>Electrònica. Què hi ha darrere dels mòbils?</i>	Taller	Cicle superior	Taller adreçat a diferents públics amb la intenció de sensibilitzar sobre les desigualtats del sistema actual i donar a conèixer la cadena de producció dels telèfons mòbils i dels ordinadors portàtils, i la vulneració de drets humans i laborals que es comet en aquest procés.	www.lafede.cat/recursos-educatius/?p=1443
<i>Què hi ha darrere del teu mòbil?</i>	Exposició	Cicle superior	Aquesta exposició té com a objectiu sensibilitzar, de forma visual i agradable, sobre els diferents minerals utilitzats per fabricar els telèfons mòbils –i la majoria d'aparells electrònics-, sobre la seva procedència i el context socioeconòmic i ambiental sota el qual s'extreuen. Al mateix temps ofereix eines i alternatives per minimitzar aquest impacte i caminar cap a un model socialment més just i més sostenible. En l'exposició es mostren els exemples de 9 minerals: l'or, el coltan i el tungstè, el níquel, el coure, el cobalt, el platí, l'estany i els anomenats "terres rares". Cadascun d'ells compleix una funció concreta en el funcionament habitual dels telèfons mòbils –des de les bateries fins a la placa de circuit imprès, passant per la funció de vibració-; cadascun d'ells, també, porta associat un conflicte a les zones on s'extreu, ja sigui a Rússia, al Congo, al Perú, a Xile, a la Xina, a Zàmbia, a Sud-àfrica, a Indonèsia o en altres llocs de la Terra.	https://actualitat.camins.upc.edu/sites/default/files/noticies/m%C3%B2bil.png https://esfuniversitat.wordpress.com/2013/05/04/que-hi-ha-darrere-del-teumobil/ Contacte: https://esf-cat.org/es/que-hacemos/campanas/energia/contacta/

5. Model de consum

TÍTOL	TIPUS	CICLE	DESCRIPCIÓ	ON PODEM TROBAR-HO?
<i>Trivial lliure de conflicte</i>	Joc	Cicle superior	Es tracta d'una versió del tradicional joc de taula Trivial Pursuit, adaptat a la campanya de Alboan "Tecnologia lliure de conflicte". En ell trobaràs una sèrie de preguntes i respostes relacionades amb el viatge que fa el nostre telèfon mòbil des que són extrets els minerals que ho componen, fins al moment de deixalla en els abocadors electrònics.	www.tecnologia Libre de conflicto.org/trivial-libre-de-conflicto/
<i>Tecnologia lliure de conflicte</i>	Fitxes educatives	Cicle mitjà i superior	Conjunt de materials formatius sobre compra pública ètica, residus electrònics, definint minerals en conflicte, etc. Cada fitxa conté una descripció de la temàtica, una proposta educativa i recursos per a ampliar informació.	www.tecnologia Libre de conflicto.org/materiales-educativos-todos/

5.3. Proposta d'inclusió en el currículum

Les àrees i continguts més adequades per poder treballar el tema del model de consum són:

ÀREA DE CONEIXEMENT DEL MEDI NATURAL		
CICLE	BLOC	CONTINGUT ESPECÍFIC
Continguts cicle inicial (1r i 2n)	Matèria i energia	Reducció, reutilització i reciclatge de residus. Criteris de separació i selecció
Continguts cicle mitjà (3r i 4t)	Matèria i energia	Ús responsable de les fonts d'energia. Reducció, reutilització i reciclatge de residus. Criteris de separació i selecció.
	Entorn, tecnologia i societat	Fonts d'energia amb què funcionen algunes màquines.
Continguts cicle superior (5è i 6è)	Matèria i energia	Fonts d'energia més utilitzades en la societat.
		Diferenciació entre energies renovables i no renovables.
		Reducció, reutilització i reciclatge de residus. Criteris de separació i selecció.

ÀREA DE CONEIXEMENT DEL MEDI SOCIAL I CULTURAL		
CICLE	BLOC	CONTINGUT ESPECÍFIC
Continguts cicle mitjà (3r i 4t)	El món que ens envolta	Reconeixement dels elements naturals i humanitzats i de l'impacte de l'activitat humana en el paisatge.
		Identificació i disseny d'actuacions responsables orientades a l'ús sostenible de l'entorn.
	Persones, cultures i societats	Desenvolupament d'actituds de consum responsable.
Continguts cicle superior (5è i 6è)	Persones, cultures i societats	Anàlisi crítica de la influència de la publicitat sobre els hàbits de consum.
		Consum responsable i valoració de l'ús del diner.

5. Model de consum

ÀREA D'EDUCACIÓ ARTÍSTICA: VISUAL I PLÀSTICA, MÚSICA I DANSA		
CICLE	BLOC	CONTINGUT ESPECÍFIC
Continguts cicle inicial (1r i 2n)	Interpretar i crear	Produccions artístiques (plàstiques, musicals i corporals) amb diverses tècniques i procediments a partir de la percepció sensorial, les experiències, la realitat, les idees i les emocions.
		Creativitat i imaginació en l'expressió i comunicació artística.
Continguts cicle mitjà (3r i 4t)	Percebre i explorar	Paper social i cultural del patrimoni i les manifestacions artístiques. Incidència en la vida quotidiana de les persones i en la forma de pensar.
	Interpretar i crear	Produccions artístiques (plàstiques, musicals i corporals) amb diverses tècniques i procediments a partir de la percepció sensorial, les experiències, la realitat, les idees i les emocions.
Continguts cicle superior (5è i 6è)	Percebre i explorar	Paper social, cultural i religiós del patrimoni i les manifestacions artístiques. Incidència en la vida quotidiana de les persones i en la forma de pensar.

ÀREA D'EDUCACIÓ EN VALORS SOCIALS I CÍVICS	
CICLE	CONTINGUTS
<p><i>Continguts cicle inicial (1r i 2n), cicle mitjà (3r i 4t) i cicle superior (5è i 6è)</i></p>	Responsabilitat i corresponsabilitat.
	Cooperació, solidaritat i altruisme.
	Drets i deures dels infants i dels adults.
	Actitud crítica en l'observació i la interpretació de la realitat.
	Causes que provoquen situacions de marginació, discriminació i injustícia social en l'entorn local i en el món.

Bibliografia

ACNUDH (2009). *Informe de la Oficina del Alto Comisionado de las Naciones Unidas para los Derechos Humanos sobre la relación entre el cambio climático y los derechos humanos*. Doc. A/HCR/10/61.

AEMET (2020). *Balance climático de AEMET Julio de 2020, un mes muy cálido y seco en España*. Disponible en línea a: <www.miteco.gob.es/es/prensa/200806balanceaemetmesdejuliodede2020_tcm30-511182.pdf>

Aigua és vida (2015). *Posa't al dia en 10 minuts*. Disponible en línea a: <www.aiguaesvida.org/sobre-aigua-es-vida/posat-al-dia-en-10-minuts>

Ajuntament de Barcelona (2018). *Pla Director de Cooperació per a la Justícia Global de Barcelona 2018-2021*. Disponible en línea a: <http://ajuntament.barcelona.cat/relacionsinternacionalscooperacio/sites/default/files/plan_director_cooperacion_2018-2021_cast_v.web__1.pdf>

Amnistía Internacional (s.d.). *Cambio climático*. Disponible en línea a: <www.es.amnesty.org/en-que-estamos/temas/cambio-climatico/>

Anton, D. K., Shelton, D. L. (2011). *Environmental Protection and Human Rights*. Cambridge: Cambridge University Press.

Baldé, C. P., Forti V., Gray, V., Kuehr, R., Stegmann, P. (2017). *Cantidades, Flujos, y Recursos*. Bonn/Ginebra/Viena: Observatori dels Residus Electrònics, 2017.

Blunden, J., D. S. Arndt (2020). State of the Climate in 2019. *Bull. Amer. Meteor. Soc.*, 101 (8), Si-S429.

Borràs, G., Guitard, L. (2017). *Estudi dels efectes del canvi climàtic a les Terres de l'Ebre: diagnosi, impactes i vulnerabilitats*. LIFE CLINOMICS. Disponible en línea a: <http://lifeclinomics.eu/wp-content/uploads/2017/07/VERSIO4_ClinomicsTEBRE.pdf>

Camps Xicart, F. (2018). La gestió del servei públic d'abastament d'aigua a Catalunya. En: *3r Congrés d'Economia i Empresa de Catalunya*. Disponible en línea a: <www.scipedia.com/public/Camps_Xicart_2018a>

Cano, F., Gavilán, A., Alcántara, V., (2012). Diferencias de género en el ciclo de vida de los productos electrónicos y sus residuos. En: A R. Marcó (Coord.), *Género, Ambiente y Contaminación por Sustancias Químicas*. Mèxic: SEMARNAT.

Chartsbin (2011). *Total Water Use per capita by Country*. Disponible en línea a: <<http://chartsbin.com/view/1455>>

Das, R. (22 de agosto, 2019). Kerala floods: We must recognize increase in women's domestic work after disasters. *The News Minute*. Disponible en línea a: <www.thenewsminute.com/article/kerala-floods-we-must-recognise-increase-womens-domestic-work-after-disasters-107659>

Eckstein, D., Künzel, V., Schäfer, L., Wings, M. (2019). *Índice de Riesgo Climático Global 2020*. Resumen. Bonn, Alemania: Germanwatch Institute.

Ecured (s/d). *Mineral estratégico*. Disponible en línea a: <www.ecured.cu/Mineral_estrat_por_cientoC3_porcentajeA9gico>

Egbetayo, V. y Nyambura, C. (28 de marzo, 2019). *Forced displacement in Africa has a female face*. Disponible en línea a: <www.globalpartnership.org/blog/forced-displacement-africa-has-female-face>

Felipe, B. (2019). *Las migraciones climáticas ante el ordenamiento jurídico internacional*. Pamplona: Aranzadi.

Front Line Defenders (2021). *Global Analysis 2020*. Disponible en línea a: <www.frontlinedefenders.org/sites/default/files/fld_global_analysis_2020.pdf>

Greenpeace (2018). *Plásticos*. Disponible a: <<https://es.greenpeace.org/es/trabajamos-en/consumismo/plasticos/>>

Griffin, P. (2017). *The Carbon Majors Database CDP Carbon Majors Report 2017*. Anglaterra: CDP Worldwide.

Guiteras M. (2018) *Endeutament i Dret Humà a l'Aigua i al Sanejament (DHAS): L'assequibilitat del DHAS a la demarcació de Barcelona i al Sud Global*. Barcelona: Enginyeria Sense Fronteres.

ILO (2012). *The global impact of e-waste: addressing the challenge*. Ginebra: International Labour Office.

IPCC (2018). *Special Report. Global Warming of 1,5°C. Summary for Policymakers*. Ginebra: Grupo Intergubernamental de Expertos sobre el Cambio Climático.

IUCN NL (2005). *Los defensores del Medio Ambiente y su Reconocimiento en el Derecho Internacional y Regional: Una introducción*. Amsterdam: IUCN NL

McAdam, J., Weerasinghe, S. (2020). Climate change and human movement. En: Ismangil, D., van der Shaaf, K., Troost, L. (Eds.), *Climate Change, Justice and Human Rights*. Países Bajos: Amnesty International Netherlands.

Ministry of Mining (2016). Mining and Minerals Policy. Disponible en línea a: <www.idlo.int/sites/default/files/pdfs/highlights/Kenya_por_ciento20Mining_por_ciento20Policy_por_ciento20Popular_por_ciento20Version-LowRes.pdf>

Molinares-Hassan, V. y Echeverría-Molina, J. (2011). El derecho humano al agua: posibilidades desde una perspectiva de género. *Revista Colombiana de Derecho Internacional*, 19, 269-302.

NASA Earth Observatory (2020). *Arctic Lows*. Disponible en línea a: <<https://earthobservatory.nasa.gov/images/147070/arctic-lows>>

OMM (2020a). *United in Science: A multi-organization high-level compilation of the latest climate science information*. World Meteorological Organization, United Nations Environment Programme, Intergovernmental Panel on Climate Change, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Intergovernmental Oceanographic Commission, Global Carbon Project. Disponible en línea a: <https://library.wmo.int/doc_num.php?explnum_id=10361>

Bibliografía

OMM (2020b). *Declaración de la OMM sobre el estado del clima mundial en 2019*. Ginebra: Suiza: Organización Meteorológica Mundial.

OMS (2005). *Violence and disasters*. Ginebra: Organización Mundial de la Salud.

OMS (2017). *2.1 billion people lack safe drinking water at home, more than twice as many lack safe sanitation*. Disponible en línea a: <www.who.int/en/news-room/detail/12-07-2017-2-1-billion-people-lack-safe-drinking-water-at-home-more-than-twice-as-many-lack-safe-sanitation>

OMS (2018). *Cambio climático y salud*. Disponible en línea a: <www.who.int/es/news-room/fact-sheets/detail/cambio-clim%C3%A1tico>

OMS y UNICEF (2017). *Progresos en Materia de agua potable, saneamiento e higiene: informe de actualización de 2017 y línea base de los ODS*. Ginebra: Organización Mundial de la Salud y el Fondo de las Naciones Unidas para la Infancia.

ONU (1992). Agenda 21. Disponible a: <<https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>>

ONU (2003). "Agua para Todos, Agua para la Vida". Disponible a: <www.unesco.org/new/es/natural-sciences/environment/water/wwap/wwdr/wwdr1-2003/>

Planas, M. (2013). *Minerals critics. Indústries extractives i aparells electrònics*. Barcelona: Enginyeria Sens Fronteres.

PNUD (2006). *Informe Sobre Desarrollo Humano, 2006: fin de la crisis de agua y saneamiento*. Nova York: Programa de les Nacions Unides per al Desenvolupament.

Puig, L. (2008, 23 de noviembre). El trasfondo del conflicto en el Congo. El oro rojo. *El Periódico*. Disponible en línea a: <<https://stopthewarinnorthkivu.files.wordpress.com/2008/11/coltan.pdf>>.

Salazar, H., Rodríguez, B. (2014). Género y democracia: elementos clave para una gestión del agua justa y sustentable. *La Jornada del Campo*, 81.

Slater, T., Hogg, A., Mottram, R. (2020). Ice-sheet losses track high-end sea-level rise projections. *Nature Climate Change*, <https://doi.org/10.1038/s41558-020-0893-y>.

Tamarit, I. (2016). *El Desafío de la Justicia Global desde el Enfoque de la Capacidad de Amartya K. Sen* (tesi doctoral). Universitat de València, València.

Tranter, K. (10 de marzo, 2008). Mujeres y cambio climático. *Sin Permiso*. Disponible en línea a: <www.sinpermiso.info/textos/mujeres-y-cambio-climtico>

Thunberg, G. (2019). *Cambiemos el Mundo*. Barcelona: Lumen.

UN Women (s/d). *Gender Equality in the Extractive Industries in Africa*. Policy brief. Disponible en línea a: <www.hsrc.ac.za/uploads/pageContent/6090/UN%20Women%20Policy%20Brief_Gender%20Equality%20in%20Extractive%20Industries_14%20July%202014.pdf>

Unilever Domestos, WaterAid, WSSCC (2015). *We can't wait: A report on sanitation and hygiene for women and girls*. Disponible en línea a: <<https://washmatters.wateraid.org/sites/g/files/jkxooof256/files/we%20cant%20wait.pdf>>

WaterAid (2015). *Water for women*. Disponible en línea a: <www.unilever.com/Images/slp_water-for-women-march-2015_tcm244-423659_en.pdf>

WHO y UNICEF (2015). *Progress on sanitation and drinking water: 2015 Update and MDG Assessment*. Disponible en línea a: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/177752/9789241509145_eng.pdf;jsessionid=91969A91DB2C530A3BE9D9BA6051EDA7?sequence=1y-salud>

